

EL-VELİD B. UKBE'NİN HAYATI VE SAHÂBE ADÂLETİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Adem DÖLEK*

Anahtar Kelimeler: Mekke, Medine, Mervan, sahabi.

Hayatı:

Nesebi: el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt b. Ebî Amr Zekvan b. Umeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menaf el-Kureyşî'dir. Hz. Osman'ın da ana bir kardeşidir¹.

el-Velîd'in babası Ukbe, müslümanlara şiddetle karşı olan ve Hz. Peygamber'e çokça eziyet eden kişilerden birisiydi. Ukbe, Bedir savaşında esir alınmış ve Hz. Peygamber'in emriyle savaştan sonra öldürülmüştür².

el-Velîd'in annesi de, Erva bintü Kureyz b. Rabia b. Habib. b. Abdi Şems'tir³.

Doğumu:

el-Velîd'in doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Hâkim en-Neysabûrî (v.405/1014) onun doğumu ile ilgili olarak şöyle der: "el-Velîd, Rasûlullah (sav) hayatta iken doğdu, Rasûlullah'a götürüldü, ancak O'nun duasının bereketinden mahrum kaldı"⁴. Hâkim'in bu ifadesine göre el-Velîd'in, Hz. Peygamber döneminde doğduğu anlaşılmaktadır.

Künyesi: Ebû Vehb'tir⁵.

el-Velîd'in Müslüman Olması

el-Velîd, Mekke'nin fethi günü İslam'a girmiş⁶ ve o gün Hz. Peygamberle görüşmüş olup, bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur. Ancak Mekke fethedildiğinde el-

* Yrd.Doç. Dr. A. Ün. Erzincan İlahiyat M.Y.Okulu Öğrt. Üyesi

¹ İbnu Abdilberr, Yusuf b. Abdillâh, **el-İstıab fî Marifeti'l-Ashab**, VII, 1552; İbnu Asâkîr, Ali b. el-Hasen, **Tarihü Medinet-i Dimaşk**, Daru'l-Fikr, ts., LXIII, 218; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, **Tarihü'l-Hulefa**, İst., 1952, 154-155; İbnu Hacer, Ahmed b. Ali, **Tehzibu't-Tehzib**, Beyrut, 1993, VI, 92; **el-İsabe fî Temyizi's-Sahabe**, Beyrut, 1853, VI, 321; Zirikli, Hayruddin, **el-A'lâmu Kamusi Teracimi'l-Eşhuri'r-Rical ve'n-Nisa mine'l-Arab ve'l-Mütearribin**, Mısır, ts., XI, 143; İbnu'l-Esir, İzzuddin eş-Şeybânî, **Üsdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe**, V, 90; es-Seharanfurî, Halil Ahmed b. Mecid, **Bezlu'l-Mechûd fî Halli Ebi Dâvûd**, Beyrut, ts., XVII, 153; el-Mizzî, **Tuhfetu'l-Eşraf**, Beyrut, 1983, XVI, 94; el-Münavi, Abdurraûf, **Feyzu'l-Kadir**, Beyrut, ts., II, 433; el-İsfahani, Ebû'l-Ferec Ali Hüseyin, **Kitabu'l-Eğâni**, Beyrut, 1958, V, 112. el-Mizzî, **Tehzibu'l-Kemal fî Esmâi'r-Rical**, Beyrut, 1983, XXXI, 53.

² İbnu Abdilberr, VII, 1552; İbnu'l-Hacer, **el-İsabe**, VI, 322; İbnu Asâkîr, LXIII, 218; Geniş bilgi için bkz. Köksal, M. Asım, **İslam Tarihi**, İst., 1989, IX, 173-174; el-İsfahani, V, 112.

³ İbnu Abdilberr, 1552; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 321. Bâbanzâde, Ahmed Naim, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Ankara, 1983, I, 194.

⁴ el-Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Neysaburî, **el-Müstedrek ala's-Sahihayn**, Beyrut, 1990, III, 107.

⁵ İbnu Abdilberr, 1522; Zirikli, XI, 143; İbnu'l-Esir, **Üsd**, V, 90; el-İsfahani, V, 112

Velîd'in kaç yaşlarında olduğu kesin olarak belli değildir. Bu konuda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı rivayetlerde el-Velîd'in, o zaman çocuk denecek kadar küçük yaşta olduğu ifade edilirken, bazılarında da bulûğ çağı ve daha yukarısı bir yaşta olduğu belirtilmektedir.

İbnu Asâkîr (v. 572/1175)'in, Hatîb el-Bağdadî (v.463/1070) ve İbnu Mâkûlâ'dan naklettiğine göre el-Velîd, Hz. Peygamber'e yetişmiş ve O'nu, el-Velîd küçük bir çocuk (tıfl-ı sağîr) olarak görmüştür⁷.

İbnu Abdilberr (v.463/1071) ise: "Zannımca, el-Velîd, o zaman bulûğ çağına erişmiş bir kişi idi." der⁸.

Ahmed b. Hanbel (v.241/855)'in rivayetine göre el-Velîd'in, Hz. Peygamber ile görüşmesi şöyle olmuştur: Rasûlullah (sav) Mekke'yi fethettiği gün Mekke'liler çocuklar (sıbyan)ını Hz. Peygamber'e getiriyorlardı, Hz. Peygamber de o çocukların başlarını okşuyor ve onlara (berekette) dua ediyordu. Ben de Hz. Peygamber'e getirildim. Ben halûk⁹ denilen koku ile kokulanmışım. Hz. Peygamber, benim başımı okşamadı. Hz. Peygamber'in benim başımı okşamayışının sebebi, annemin beni halûk ile kokulandırmış olmasıydı, bundan dolayı Hz. Peygamber bana dokunmadı."¹⁰

Ebû Hayseme (v.234/848)¹¹, bu rivayetin senedinin muztarib olduğunu ifade ederek tarihçilere göre Mekke'nin fethinde el-Velîd'in çocuk olduğunun doğru olmadığını söyler ve Hz. Peygamber (sav)'in, el-Velîd'i Mustalıkoğullarına zekât tahsildarı olarak gönderdiğini, hanımının da Hz. Peygamber'e (el-Velîd'den dolayı) şikayette bulunduğunu, yine el-Velîd'in Bedir'de esir alınan (akrabasını) kurtarma hususunda Hz. Peygamber'e geldiğinin rivayet edildiğini belirtir¹². Bu habere göre el-Velîd'in, Müslüman olduğunda çocuk olmadığı, aksine büyük yaşta, hatta evli olduğu ifade edilmektedir.

Ebû Hayseme'nin bu görüşüne İbnu Abdilberr ve İbnu'l-Esîr (v.630/1233) de katılırlar. Bunlar da el-Velîd'in Mekke'nin fethinde çocuk yaşta biri olmadığını ifade etme sadedinde: "Fetih günü çocuk olan birisinin Hz. Peygamber (sav) tarafından, fetihten az bir zaman sonra zekât amili (musaddık) olarak gönderilmesi mümkün değildir."¹³ derler. Durum böyle olunca İbnu Abdilberr ve İbnu'l-Esîr'e göre de el-Velîd'in, fetih gününde çocuk yaşta birisi değil, büyük yaşta birisi olduğu anlaşılmaktadır.

İbnu Abdilberr, bu fikrini teyid eder manada şu olayı nakleder: Siyer yazarlarının naklettiğine göre Ukbe'nin kızı Ümmü Gülsüm -ki el-Velîd'in kız kardeşi-yedi yaşında iken musalaha (Hudeybiye anlaşması) zamanında hicret ederek Hz. Peygamber'e gitmişti. Kardeşleri el-Velîd ve Ammâre de onu geri almak için

⁶ İbnu Abdilberr 1552; Zirikli, XI, 143; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, **Siyeru A'lâmu'n-Nubelâ**, Beyrut, 1986, III, 415; İbnu Kesîr, Ebûlfidâ İsmail, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut, 1966, VIII, 216; el-Mizzî, XXXI, 54.

⁷ İbnu Asâkîr, LXIII,224; Ayrıca bkz. İbnu'l-Esîr, **Üsd**, V, 90.

⁸ İbnu Abdilberr, 1552.

⁹ Halûk; Za'feran ve çeşitli kokulardan yapılmış kırmızı ve sarı renkli olan bir kokudur. Bu, erkeklerden ziyade kadınların kullandığı bir koku çeşididir. (İbnu'l-Esîr, **en-Nihaye**, II, 71. İbnu Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut, ts., X, 91; Azîmâbâdî, Muhammed Şemsulhak, **Avnu'l-Ma'bud Şerhu Sunen-i Ebî Dâvûd**, 232).

¹⁰ Ahmed İbnu Hanbel, **Müsned**, İst., 1992, IV, 32; Ayrıca bkz., İbnu Abdilberr, 1552; İbnu Asâkîr, LXIII, 224-225; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 321; el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI,55.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Zehebi, **Tezkiratu'l-Huffâz**, Beyrut, ts., II, 437.

¹² İbnu Asâkîr, LXIII, 227.

¹³ İbnu Abdilberr, 1552; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 322; İbnu Hacer, **Tehzib**, VI, 93.

gelmişlerdi¹⁴. Dolayısıyla fetih günü el-Velîd çocuk idiyse, fetihten önce kız kardeşini geri almak üzere çocuk olan birisinin gelmesi mümkün değildir. Bu açık bir durumdur.”¹⁵.

İbnu Hacer de (v.852/1448), İbnu Abdilberr'in bu görüşüne iştirak eder ve kendisi de şöyle der: “el-Velîd'in, fetih günü büyük yaşta bir kişi olduğunu şu olay da teyid etmektedir: Bedir günü esir alınan ve el-Velîd'in babasının amcasının oğlu olan el-Hars b. Ebî Vecze'yi dört bin (dirhem) fidyeye karşılığında kurtarmak üzere gelmişti¹⁶. Dolayısıyla İbnu Hacer'e göre Bedir'de bir esiri kurtarmak üzere gelen bir kişinin Mekke'nin fethinde çocuk yaşta olması imkansızdır.”¹⁷.

İbnu Asâkîr'in naklettiğine göre, yine el-Velîd'in fetih günlerinde evli olduğu ve hanımının kocasının kendisini dövmesinden ötürü Hz. Peygamber'e şikayette bulunduğu anlatılmaktadır. Şikayet olayını anlatan birkaç rivayet bulunmaktadır¹⁸. Ancak misal olması bakımından bir tanesinin zikredilmesinin yeterli olacağını düşünüyoruz. Hz. Ali'den nakledilen bir rivayette: “el-Velîd'in hanımı, Hz. Peygamber (sav)'e gelir ve “O beni dövüyor” diyerek şikayette bulunur. Hz. Peygamber de kadına: “*Sen geri dön ve Ona Rasûlüllah beni korumasına aldı, de.*” buyurur. Kadın gider ve bir müddet kaldıktan sonra tekrar gelir ve “Ey Allah'ın Rasûlü! O beni dövmekten vazgeçmedi.” der. Hz. Peygamber de elbisesinden bir parça kesip kadına verir ve: “*Bunu ona götür ve Rasûlüllah beni korumasına aldı, işte bu da onun elbisesinden bir parça, de.*” buyurur. Kadın yine gider, bir müddet daha kaldıktan sonra tekrar geri gelir ve “*Ey Allah'ın Rasûlü! Dövmesini daha da artırdı.*” der. Bunun üzerine Rasûlüllah (sav) da ellerini yukarı kaldırır ve iki veya üç kere: “*Ey Allah'ım! El-Velîd'i sana havale ediyorum.*” şeklinde dua eder¹⁹. Diğer bazı rivayetlerde kadına: “*Ey Allah'ım! El-Velîd'i sana havale ediyorum.*” şeklinde dua etmesini ve sabretmesini söyler²⁰.

Bu rivayet de el-Velîd'in fetih gününde çocuk denecek kadar küçük yaşta birisinin olmadığını göstermektedir.

Münzirî (v.606/1209) de, el-Velîd'in fetih günü çocuk olmadığını, Rasûlüllah'ın onu zekât tahsildarı olarak görevlendirdiğini, hatta el-Velîd'in hanımının, kocasını Rasûlüllah'a şikayette bulunduğunu söyleyerek²¹, çocuk yaşta olduğu görüşünde olanlara itirazda bulunmaktadır.

Böylece İbnu Asâkîr, İbnu Abdilberr, İbnu'l-Esîr, İbnu Hacer ve Münzirî gibi müelliflerin, bu açıklamalarından el-Velîd'in büyük yaşta bir kişi olduğu anlaşılmaktadır²².

Yine İbnu Abdilberr, el-Velîd'in Mekke'nin fethinde Hz. Peygamberle görüşmesi ile ilgili hadisin rivayetinde, el-Velîd'den rivayette bulunan Ebû Mûsa (Abdullah) el-Hemdânî (v.?) ismindeki râvînin mechul birisi olduğunu, hadisin de

¹⁴ Bkz., İbnu Hişam, Abdülmelik, Dâru İbni Kesîr, ts., **es-Siretu'n-Nebeviyye**, III, 320-321.

¹⁵ İbnu Abdilberr, 1552; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 322.

¹⁶ İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323.

¹⁷ İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 322.

¹⁸ Bkz. İbnu Asâkîr, LXIII 233.

¹⁹ İbnu Asâkîr, LXIII, 234.

²⁰ İbnu Asâkîr, LXIII, 233.

²¹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, **Sünen**, İst, 1992, Tereccül, 8 (4182. hadisin dipnotu).

²² Bkz. el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI, 54.

münker, muztarib ve sahih olmadığını söyler²³. İbnu Hacer de İbnu Abdilberr'in bu görüşlerini aynen nakletmektedir²⁴.

Bu şekilde metin bakımından tenkit edilen hadisin, senesinde de maruf olmayan ve meçhul olan râvî bulunmaktadır. Bu bakımdan hadis, hem metin hem de senet bakımından tenkit edilmiştir.

Bütün bu açıklamalardan sonra Ahmed Naîm'in, el-Velîd b. Ukbe'nin hakkındaki şu değerlendirmeleri dikkat çekicidir: "el-Velîd, Hz. Peygamber zamanında Mekke'nin fethinden biraz sonra Mustalıkoğulları'na zekât tahsildarı olarak gönderildiği halde 'Bunlar irtidat etmişlerdir.' haberiyle geri dönüp, az kalsın müslümanlar arasında bir fitne çıkarmaya sebep olan bir kimsedir ki, bütün müfessirlerin ittifakla rivayetlerine nazaran Hucurât sûresi'ndeki **'Ey iman edenler! Size her hangi bir fâsik bir haber getirirse onu araştırın ...'**²⁵ ayeti onun hakkında nazil olmuştur. Hicrî 25 senesinden 29 senesine kadar Kûfe valisi olup, bir gün sarhoş olarak sabah namazını dört rekat kıldırılmış ve halife Hz. Osman tarafından had vurulup, görevinden azledilmiştir. Siyer yazarlarının naklettikleri ve 'Bedir'de babası öldürüldükten sonra babasının esir olan amcasının oğlu Haris b. Ebî Vecze'yi dört bin dirhem fidyeye ile kurtardığı' hakkındaki rivayetler sahih ise yine de el-Velîd, hicrî 42-49 senelerinde Mervân'ın Medine valiliği zamanında altmış yaşlarında bir kişi olması gerektiğini ifade eden Naim, devamla şöyle der: "Mekke'nin fethi günü çocuk olduğuna dair bir rivayet varsa da bunun sıhhatine kail olmak mümkün değildir. Çünkü 'el-İsâbe' sahibinin dediği gibi fetih günü sabî (çocuk) olan kimseyi Rasûlullah (sav) Efendimizin hemen fethi müteakip Mustalıkoğulları'na zekât tahsildarı olarak göndermiş olacıklarına ihtimal verilemez."²⁶ Ahmed Naîm'in yaptığı bu hesaba göre el-Velîd'in fetih günlerinde yirmi yaşları civarında bir genç olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Osman halife seçilinceye kadar onun himayesinde yetişen el-Velîd'in, Kureyş'in eşrafından, şairlerinden biri olup cesur ve cömert bir kişi olduğu ifade edilmektedir²⁷.

el-Velîd'in Resmî Vazifeleri:

Kaynakların belirttiğine göre el-Velîd'e bir çok resmi görevler verilmiştir. Bu görevlerden tesbit edebildiklerimizi kronolojik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Hz. Peygamber (sav), hicretin 9. senesinde onu Mustalıkoğulları'nın zekâtını almak üzere (musaddık olarak) görevlendirmiştir²⁸. Bunun en büyük şahidinin de Hucurât suresinin şu ayetinin olduğu ifade edilmektedir: "**Ey iman edenler! Size herhangi bir fâsik bir haber getirirse onu araştırın, yoksa cahillik edip bir topluluğa kötülük eder, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz.**"²⁹ Bütün müfessirlerin ittifakıyla bu ayet, el-Velîd hakkında nazil olmuştur³⁰.

2- Hz. Ömer, el-Velîd'i Tağliboğulları'nın zekâtını toplamak üzere zekât tahsildarı olarak görevlendirmiş ve bu görevi beş yıl sürdürmüştür³¹.

²³ İbnu Abdilberr, 1552, Ayrıca bkz., İbnu'l-Esîr, **Üsd**, V, 90.

²⁴ İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323; el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI, 55.

²⁵ Hucurât, 49/6.

²⁶ Bâbanzâde, II, 447-448.

²⁷ İbnu Asâkîr, LXIII 220; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323.

²⁸ Bkz., Zirikli, XI, 143; el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI, 54.

²⁹ Hucurât, 49/6.

³⁰ İbnu Abdilberr, 1553; İbnu'l-Esîr, **Üsd**, V, 91; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI; 322; **Tehzib**, VI; 92.

³¹ İbnu Hacer, **Tehzib**, VI, 92; Zirikli, XI, 143; Zehebi, **Siyer**, III, 415; İbnu'l-Esîr, **İslam Tarihi** (Terc: Ahmet Ağırakça), İst., 1986, III, 87-88; el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI, 54.

3- Hz. Osman, onu el-Cezire'deki görevinden alıp, hicretin 25. yılında Kûfe valiliğine tayin etmiştir. Hicretin 29. yılında da Hz. Osman; el-Velîd'i, içki içmesi ve ona had uygulaması sebebiyle bu görevinden azletmiştir³².

4- Azerbeycan seferinde ordu komutanıdır. İbnu'l-Esir'in bildirdiğine göre Hz. Osman, el-Velîd'i Kûfe valisi olarak tayin ettikten sonra, Azerbeycan valisi olan Ferkad'ı azletmiş, bunun üzerine oranın halkı daha önce akdetmiş oldukları anlaşmayı bozmuşlardı. Onların böyle davranması üzerine Kûfe valisi el-Velîd, hicretin 25. yılında Azerbeycan'a bir sefer düzenlemiş, ordunun başına da Abdullah b. Şubeyl el-Ahmesî'yi getirmiştir³³. İbnu Hacer'e göre ise bu tarih hicretin yirmi sekizinci yıldır ve ordunun komutanı da el-Velîd'dir³⁴.

el-Velîd, bundan sonra Ermeniye üzerine bir ordu göndermiş, burada da zaferler kazandıktan sonra, Hz. Osman'ın emri ile müslümanlara saldırmakta olan Rumlara karşı Şam'daki müslümanlara destek olmak üzere büyük bir ordu göndermiş ve bu ordu, Şam'daki müslümanlarla Bizans topraklarına girerek bir çok kalelerini fethetmişlerdir³⁵.

Bütün bunlardan sonra, yukarıda da ifade edildiği gibi, el-Velîd, hicretin 29. senesinde valilik görevinden azledilmiştir.

Vefatı:

"Her peygamberlikten sonra saltanat olur."³⁶ diyen el-Velîd, Mekke'den sonra Medîne ve Kûfe'de ikamet etmiş, hatta Kûfe'de bir de ev yaptırmıştır. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Basra'da, sonra da Rakka'da³⁷ ikamet etmiştir³⁸.

el-Velîd, fitne olaylarından uzak durmuş ve hiç bir fitne olayına şahsen katılmamış³⁹ ancak Hz. Osman için mersiyeler söylemiş⁴⁰, şiirleriyle⁴¹ ve yazılarıyla Hz. Ali'ye karşı Hz. Muâviye'yi desteklemiş ve Hz. Muâviye'yi Hz. Ali ile savaşmaya teşvik ederek intikam almaya tahrik etmiştir. Hz. Muâviye de, el-Velîd'in bu tavrından dolayı ona rıza göstermemiştir.

el-Velîd, vefatına kadar Rakka'da ikamet etmiştir. Kaynaklarda el-Velîd'in vefat tarihi kesin olarak verilmemekle birlikte, Hz Muâviye döneminde Rakka'da vefat ettiği ifade edilmektedir⁴² ki, kabri de Rakka'da bulunmaktadır⁴³.

İbnu Hacer, İbnu'l-Cevzî'nin, el-Velîd'in vefat tarihinin hicretin 61. yılı olduğunu söylediğini nakleder ve bunun yanlış olduğunu ifade ederek, el-Velîd'in Hz. Peygamber zamanında bile büyük (yaşlı) bir kişi olduğunu söyler⁴⁴. Dolayısıyla İbnu

³² İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323; İbnu'l-Esir, **İslam Tarihi**, III, 88; İbnu İmâd, Abdulhayy, **Şezratu'z-Zeheb fi Ahbar-ı men Zeheb**, Beyrut, 1988, I, 35; Zirikli, XI, 143; el-İsfahani, V, 112.

³³ Geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esir, **İslam Tarihi**, III, 88.

³⁴ İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323; Ayrıca bkz. et-Taberî, İbnu Cerir, **Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk**, Matbay-ı Hüseyniyye, ts., V, 45.

³⁵ Bkz. et-Taberî, **Tarih**, V, 48; İbnu'l-Esir, **İslam Tarihi**, III, 88-89.

³⁶ İbnu Abdilberr, 1556.

³⁷ Rakka; Fırat nehri kenarında bulunan ve el-Cezire'ye bağlı olan beldelerden birisinin adıdır. (Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldan**, Beyrut, ts., III, 5960.).

³⁸ İbnu Abdilberr, 1556.

³⁹ Zehebi, **Siyer**, III, 415.

⁴⁰ Zirikli, XI, 143.

⁴¹ Bu şiirler için bkz. İbnu Abdilberr, 1557.

⁴² İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323; Zirikli, XI, 143.

⁴³ İbnu Asâkîr, LXIII, 220-221.

⁴⁴ İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 323.

Hacer'e göre el-Velîd, hicretin 61. yılından önce vefat etmiş olmalıdır. Hemen ifade edelim ki, İbnu Hacer'in bu ifadesi de tartışma götürür.

İbnu Kesîr (v.774/1372)'e göre de, el-Velîd, hicretin 61. yılında vefat etmiştir⁴⁵. Böylece el-Velîd'in vefat tarihi, Hz. Muâviye dönemi olmakla birlikte büyük ihtimalle hicretin 61. yılı olduğu söylenebilir.

Alimlerin Onun Hakkında Söyledikleri:

el-Velîd, Kûfe'ye vali tayin edilip vazifeye başladığı zaman, ondan önce orada vali olan ve görevinden azledilen Sa'd b. Ebî Vakkas, el-Velîd'e şöyle der: "Bizden ayrıldıktan sonra senin mi zekan arttı, yoksa ben mi ahmaklaştım?". Bunun üzerine el-Velîd de: "Ey Ebû İshak! Hakkımızda böyle düşünme, her şey böyledir ve herkes böyle davranır, bu mülkü bir gün birisi yer, bir gün bir başkası yer." diyerek karşılık vermiştir. Sa'd İbnu Ebi Vakkas da: "Bu görevleri artık bir saltanat haline getirdiğinizi görüyorum." demiştir⁴⁶.

el-Velîd Kûfe'ye geldiğinde Abdullah İbnu Mes'ûd: "Seni buraya getiren sebep nedir?" diye sorar. el-Velîd de: "Vali olarak geldim." der. Bunun üzerine İbnu Mes'ûd: "Bilmiyorum, bizden sonra insanlar salaha mı, yoksa fesada mı uğradı?" diyerek karşılık vermiştir⁴⁷.

İbnu Abdilberr; el-Velîd'in halinin ve fiillerinin iyi olmadığına dair kötü bir çok haberin olduğunu belirterek el-Asmeî, Ebû Ubeyde, İbnu'l-Kelbî ve başkalarının el-Velîd için "İçki içen, fâsık, şâir ve cömert bir kişidir." dediklerini nakleder⁴⁸. İbnu Abdilberr de "el-Velîd'in içki arkadaşı Ebû Zebid et-Tâî ile içki içmesi haberleri meşhurdur ve çoktur." der⁴⁹.

Hz. Osman, el-Velîd'i valilik görevinden azledince yerine Saîd b. el-Âs'ı vali tayin eder ve Kûfe'lilere şöyle bir mektup yazar: "Size el-Velîd b. Ukbe'yi, açgözlülüğünün gittiği ve yumuşaklığı elde ettiği zamanda genç biri olarak vali tayin etmişim. Bununla birlikte sizinle ilgili ona tavsiyelerde bulunmuş fakat onunla ilgili size tavsiye (tezkiye) de bulunmamışım. Ancak, onun aleni yaptıkları sizi aciz bırakınca siz de onu, yaptığı gizlilikleri hususunda suçladınız. Ben de size Saîd b. el-Âs'ı vali tayin ettim ki, o kabilesinin en hayırlısıdır, onun hayırlı olduğuna dair size tavsiyede bulunuyorum, sizin de ona karşı iyilikte bulanmanızı istiyorum."⁵⁰ . Hz. Osman'ın bu mektubundan, el-Velîd'in o zaman genç yaşta birisi, mala karşı tamainin kalmadığı ve olgunluğa erdiği bir devresinde olduğu anlatılırken, Hz. Osman'ın onu Kûfelilere de tezkiye etmediği (fevkaled birisi olarak tavsif etmediği) anlaşılmaktadır.

el-Velîd ile Hz. Ali arasında bir mevzu hakkında çekişme olur ve el-Velîd, Ali'ye: "Sus, sen daha çocuksun, ben yaşıyım, Vallahi, dilim seninkinden daha konuşkan, dişlerim seninkinden daha keskindir, kalben senden daha cesur, vücut bakımından da senden daha güçlüyüm." der. Ali de: "Sus, sen fâsıksın." diyerek mukabelede bulunur. Bunun üzerine "Mü'min olan, fâsık olan gibi olur mu? Onlar

⁴⁵ İbnu Kesîr, **el-Bidaye**, VIII, 216.

⁴⁶ İbnu Abdilberr, 1554.

⁴⁷ İbnu Abdilberr, 1554; Ayrıca bkz. İbnu'l-Esîr, **İslam Tarihi**, III, 88.

⁴⁸ İbnu Abdilberr, 1554. Ayrıca bkz. İbnu'l-Esîr, **Üsd**, V, 90-92; el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI, 57.

⁴⁹ İbnu Abdilberr, 1554.

⁵⁰ el-Endelûsî, Ahmed b. Muhammed, **el-İkdu'l-Ferîd**, Beyrut, ts.,IV, 287.

müsavî olmazlar.⁵¹ ayeti nazil olur⁵². İbnu Abbas buradaki "mümin" in Ali, "fâsık" ın da el-Velîd b. Ukbe olduğunu söyler⁵³.

Zehebî (v.748/1347), bu haberin senedinin kavi olduğunu söyler. Ancak ayetin siyakının cehennem ehli için olduğunu ifade ederek, sanki bunun el-Velîd ile ilgili olmadığını imâ eder⁵⁴. Fakat Zehebî'nin kendisi de el-Velîd hakkında "Fıskı ile birlikte (Allah onu başışlasın) kahraman ve cihadla kaim bir kişi idi."⁵⁵ der. İbnu Hacer de el-Velîd'in bir çok günahının olduğunu belirterek, doğru olanın onun hakkında sukût etmek olduğunu ifade eder⁵⁶.

el-Velîd'in Sahâbî Olup Olmadığı:

Sahâbî kelimesi; beraber olmak, birlikte bulunmak, arkadaş olmak, yakın olmak, hoşça geçinmek⁵⁷ manalarında olan "sahb" ve "sahâbet" kökünden türetilmiş olup; bir kimse ile beraber yaşayan, onunla birlikte bulunan, arkadaş olan ve himaye eden kimse demektir. Bu beraberlik, ister az olsun ister çok olsun, kelimenin ifade ettiği mananın muhtevasında mevcuttur. Burada esas olan "Birlikte olma, arkadaş olma" fiilinin cereyan etmiş olmasıdır. Bu tarif, lügat bakımından kelimenin ifade ettiği manadır.

Ancak bu kelimenin bir de örfte kullanılan manası bulunmaktadır ki, o da beraberliğin fazla olduğu "arkadaşlık" için kullanılmasıdır. Bu örfî manasına göre, birisiyle bir an karşılaşmak (mülâkî olmak), birlikte yürümek, ondan ilim öğrenmek ve kısa süreli birlikte bulunmak, bu tanımın dışında kalmaktadır.

Kelimenin gerek lügat manasına gerekse örfî ya da istilâhî manasına göre "Sahâbî" tabirinin de bir çok tarifleri yapılmıştır⁵⁸. Bunlardan bazılarını nakletmekte yarar görüyoruz.

Ehl-i hadis'e göre Hz. Peygamber'i gören her müslüman, sahâbîdir⁵⁹. Az müddet de olsa Rasûlullah ile görüşmek şarttır. Buradaki "görmek"ten maksat da mülâki olmak, karşılaşmak manasındadır ki, bu durumda İbnu Ümmi Mektûm da tarife girmektedir.

Buhârî (v.256/870) şöyle der: "Hz. Peygamber ile birlikte olan (O'nunla sohbet eden) veya O'nu gören müslüman kişi sahâbîdir."⁶⁰ Sahâbî olmak için temyiz yaşında olmak kafidir. Buna göre "sözû anlayıp karşılık verebilen" çocuk da sahâbî sayılır. Hz. Ali'nin iki oğlu Hasan ve Hüseyin ile Mahmud b. er-Rabî gibi⁶¹.

Bu tarifler, "sahâbî" kelimesinin kapsamlı olan tarifini yansıtmaktadır. Bu anlamda sahâbe; Küçük-büyük, erkek-kadın ve hünsadan olup müslüman olarak Hz. Peygamber hayatta iken O'nunla karşılaşan ve O'nu müslüman olarak gören ve

⁵¹ Secde 32/18.

⁵² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XI, 129; İbnu Asâkîr, LXIII, 235; Kutubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Camiu li Ahkâmî'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993, IV, 71; Zehebi, *Siyer*, III, 415; Hazin, Alâuddin Ali b. Muhammed, *Lübabu't-Te'vil fi Meanî't-Tenzil*, Beyrut, ts.,III, 447.

⁵³ Bkz., İbnu Asâkîr, LXIII, 235; Kurtubî, IV, 71.

⁵⁴ Zehebi, *Siyer*, III, 415.

⁵⁵ Zehebi, *Siyer*, III, 415.

⁵⁶ İbnu Hacer, *Tehzib*, VI, 93.

⁵⁷ İbnu Manzur, s-h-b md., I, 519-520.

⁵⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 1999, s. 1-14. Bakan, Tevhid, *Ashabin Adaleti*, Erzurum, 1993 (Basılmamış doktora tezi), s. 2-20.

⁵⁹ İbnu's- Salah, Osman b. Abdîrahman, *Ulûmü'l-Hadis* (Tah:Nuruddin İtr), Dımaşk, 1986, s. 293. Suyûtî, *Tedribu'r-Ravi fi Şerhi takbî'n-Nevevi*, Beyrut, 1993, II, 186.

⁶⁰ el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahih*, İst., 1992, Fezailü's-Sahabe, 1.

⁶¹ Suyûtî, *Tedrib*, II, 187; Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri* (Terc: Y. Kandemir), Ankara, 1986, s. 302.

müslüman olarak ölen kişidir. Hatta bir kişi, Hz. Peygamber hayatta iken İslam'a girdikten sonra dinden çıksa, ikinci defa müslüman olup Hz. Peygamber'i tekrar görmemiş olsa bile müslüman ölmek şartıyla sahâbî kabul edilmektedir⁶².

Hatîb el-Bağdâdî'nin tarifine göre de "Bir sene veya bir ay veya bir gün ya da kısa bir süre Hz. Peygamberle birlikte bulunan ve O'nu müslüman olarak gören herkes sahâbîdir"⁶³.

Uslucüler ise Hz. Peygamber'e tâbî olmak ve O'ndan hadis almak şartıyla uzun zaman birlikte olan ve bu beraberliği çok olan kişinin sahâbî olduğunu kabul ederler. Saîd b. el-Müseyyeb'in "Bir sene veya iki sene Rasûlullah ile birlikte olan ya da O'nunla bir veya iki kere savaşa katılan kişi sahâbîdir" dediği nakledilmektedir⁶⁴. Fakat bu ifade doğru ise usûlcülerin tarifini yansıtmaktadır ki, buna göre "sahâbî" tarifinin alanı oldukça daraltılmış olmaktadır. Bu durumda da çok az sahâbînin varlığından söz edilebilir.

Hatîb'in tarifinde de olduğu gibi Hz. Peygamber'i uzun ya da kısa zaman gören ve O'nunla birlikte olan her müslüman kişi, sahâbî tanımına girmektedir. Ancak alimler, Hz. Peygamberle olan beraberliğe göre de sahâbeyi mertebelere ayırmışlardır. Bunlardan Hâkim (v.405/1014), sahâbeyi, on iki mertebeye ayırır. On birinci mertebede Mekke'nin fethinde müslüman olanlar, on ikinci mertebede de Mekke'nin fethinde ve veda haccında Hz. Peygamber'i gören küçük çocuklar (sıbyan ve tifillar)ın olduğunu söyler. Mesela, bu çocuklardan Ebû't-Tufeyl ile Ebû Cuhfe Hz. Peygamber'i tavafta ve zemzem kuyusunun yanında görmüşlerdir⁶⁵.

el-Velîd'in sahâbî olmasına gelince: el-Velîd, kaynaklara göre yukarıda da belirtildiği gibi, Mekke'nin fethinde müslüman olmuş ve Hz. Peygamber'i müslüman olarak görmüştür. Daha sonra Hz. Peygamber, onu Mustalikoğulları'na zekât tahsildarı olarak görevlendirmiş, el-Velîd, yolun yarısından geri dönerek Mustalikoğulları'nın zekât mallarını vermediğini (asılsız bir şekilde) Hz. Peygamber'e haber vermiştir. Hatta el-Velîd'in bu hareketi üzerine ayet nazil olmuştur.

Kısaca; el-Velîd'in, bu gibi sebeplerle Hz. Peygamber'i birden fazla görmüş olduğu ve O'nunla birlikte bulunduğu anlaşılmaktadır. Böylece el-Velîd sahâbîdir⁶⁶. Ancak el-Velîd'in Hz. Peygamber'in yanında ne kadar kaldığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla birlikte İbnu Asâkîr ve İbnu Ebî Hatim, onun sahâbî olduğunu ifade ederlerken⁶⁷, Zehebî, onun Hz. Peygamberle birlikteliğinin az olduğunu söyler⁶⁸. Hâkim de, onu el-Cezîre'ye yerleşen sahâbîler arasında zikretmektedir⁶⁹.

Hâkim'in, sahâbeyi on iki mertebeye taksim etmesine göre, son iki mertebede Mekke'nin fethinde müslüman olanlar ile çocuk yaşta Hz. Peygamber'i görenler yer almaktadır. Bu taksimi dikkate aldığımızda Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'i gören el-Velîd, eğer çocuk yaşta idiyse -ki bu tenkit edilmektedir- on ikinci mertebede yer almaktadır. Eğer o zaman büyük yaşta birisi idiyse -ki bu görüş daha makul görülmektedir- bu durumda da on birinci mertebede yer almaktadır. Zaten el-Velîd'in

⁶² el-Hafavî, Muhammed İbrahim, **Dirasatu Usûliyye fi 's-Sünneti'n-Nebeviyye**, Darul-Vefa, 1991, s. 255 (dîpnot).

⁶³ el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatib, **el-Kifaye fi İlmî'r-Rivaye**, Beyrut, 1986, s. 69. Ayrıca bkz. Suyûtî, **Tedrib**, II, 188.

⁶⁴ İbnu's-Salah, s. 293.

⁶⁵ el-Hâkim, **Marifetu Ulûmî'l-Hadis**, Beyrut, 1977, s. 23-24.

⁶⁶ Bkz. el-Bütî, Muhammed Said Ramazan, **Fıkhü's-Sireti'n-Nebeviyye**, Beyrut, 1991, s. 364.

⁶⁷ Bkz. İbnu Asâkîr, 218, 222.

⁶⁸ Zehebî, **Siyer**, III, 415.

⁶⁹ el-Hâkim, **Marife**, s. 193.

"Mekke'nin fethi günü çocuklar Hz. Peygambere getiriliyordu, ... Ben de Hz. Peygamber'e getirildim." ifadesinde "Ben de çocuktum." demiyor. Bu sebeple onun çocuk yaşta biri olması mümkün görülmemektedir.

Bütün bu açıklamalardan sonra el-Velîd'in, usûlcülerin tariflerine göre sahâbî olduğu söylenemez ise de, hadisçilerin tarifine ve tarihçilerin beyanına göre sahâbî olduğunda şüphe yoktur.

Rivayet Bakımından el-Velîd'in Durumu:

İbnu Abdilberr: "el-Velîd, kendisine ihtiyaç duyulan bir sünnet (hadis) rivayet etmemiştir." der⁷⁰. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla el-Velîd'den iki hadis nakledilmiştir.

Biri; yukarıda da zikredildiği gibi, el-Velîd'in Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'e gelmesi ve başını Hz. Peygamber'in okşamaması ile ilgili hadistir. Bu hadis, Kütüb-i Tis'a'dan Ebû Dâvûd (v.278/888)'un Sünen'inde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve ayrıca Hâkim'in Müstedrek'inde geçmektedir.

Ebû Dâvûd'un târiki şöyledir: Eyyûb b. Muhammed er-Rakkî, Ömer b. Eyyûb, Ca'fer b. Burkân (v.154/770), Sâbit b. el-Haccâc, Abdullah b. el-Hemdânî, el-Velîd b. Ukbe:

Ahmed b. Hanbel'in târiki şöyledir: Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hanbel, Feyyâz b. Muhammed er-Rakkî (v.?), Ca'fer b. Burkân (v. 154/771)⁷¹, Sâbit b. el-Haccâc el-Kilâbî (v.?), Ebû Mûsâ Abdullah b. el-Hemdânî (v. ?), el-Velîd b. Ukbe:

"Rasûlüllah (sav) Mekke'yi fethettiği gün Mekkeliler çocuklar (sıbyan)ını Peygamber'e getiriyorlardı, Peygamber de o çocukların başlarını okşuyor ve onlar için dua ediyordu. Ben de Peygamber'e getirildim. Ben halûk denilen koku ile kokulanmıştım. Peygamber benim başımı okşamadı. Peygamber'in benim başımı okşamamasının sebebi, annemin beni halûk ile kokulandırmış olmasıydı, bundan dolayı Peygamber de bana dokunmadı."⁷².

Hâkim'in târiki ise şöyledir: Ali b. Hamşad el-Adl, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Hanbel, Feyyâz b. Züheyr er-Rakkî, Ca'fer b. Burkân , Sâbit b. el-Haccâc el-Kilâbî, Ebû Mûsâ Abdullah b. el-Hemdânî, el-Velîd b. Ukbe:

"Rasûlüllah (sav) Mekke'yi fethettiği gün Mekke'liler çocuklar (sıbyan)ını Peygamber'e getiriyorlardı, Peygamber de o çocukların başlarını okşuyor ve onlar için dua ediyordu. Babam da beni Peygamber'in huzuruna çıkardı. Ben halûk denilen koku ile kokulanmıştım. Hz. Peygamber benim başımı okşamadı. Peygamber'in benim başımı okşamamasının sebebi, annemin beni halûk ile kokulandırmış olmasıydı, bundan dolayı Peygamber de bana dokunmadı."⁷³.

İbnu Abdilberr; bu hadisin senedindeki Ebû Mûsâ'nın meçhul, hadisin münker, muhtarib olduğunu ve sahih olmadığını söyleyerek –yukarıda da belirttiğimiz gibi- hadisi cerh etmektedir⁷⁴. Aynı şekilde Münzirî de hadisin senedinin muhtarib olduğunu söyler⁷⁵.

Dikkat edilirse Hakim'in rivayetinde, Ebû Dâvûd'un ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerinden farklı olarak "el-Velîd'i Hz. Peygamber'in huzuruna babasının çıkardığı" ifade edilmektedir ki, bu ifade, önceki rivayete bir ziyadelik arz etmektedir.

⁷⁰ İbnu Abdilberr, 1556.

⁷¹ Bilgi için bkz. Zehebi, **Mizanu'l-İ'tidal fi Nakd'r-Rical**, Daru'l-Fikr, ts.,I, 403.

⁷² Ahmed İbnu Hanbel, **Müsned**, IV, 32; Ayrıca bkz., İbnu Asâkîr, LXIII, 227-229; İbnu Hacer, **el-İsabe**, VI, 321.

⁷³ el-Hâkim, **el-Müstedrek**, III, 107.

⁷⁴ Bkz. el-Hâkim, **el-Müstedrek**, III, 107 (dipnot)

⁷⁵ Bkz. Ebû Dâvûd, **Tereccül**, 8 (4181. hadisin dipnotu)

⁷⁶ İbnu Asâkîr, LXIII, 218; Ayrıca bkz. İbnu Kesîr, **Tefsiru Kur'âni'l-Azim**, Daru'l-fikr, ts., I,86.

Dolayısıyla burada bir karışıklık olduğu dikkati çeker. Çünkü el-Velîd'in babasının Bedir savaşında esir edildiği ve Hz. Peygamber'in emriyle öldürüldüğü -yukarıda- belirtilmişti. Bedir'de (h. 624 de) öldürülen bir kişi, altı sene sonra (h. 630 da) Hz. Peygamber'e oğlunu nasıl getirebilir. Bu sebeptendir ki, rivayetin bu kısmında galat bulunmaktadır. Ancak bu yanlışlığın el-Velîd'den mi, yoksa daha sonraki râvilerden mi kaynaklandığını kestirmek zordur. Ancak Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerinde bu ifadenin olmayışı sebebiyle, bu ilavenin sonraki râvilerden birinin galatı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla hadisin tarîkleri arasında bir tercih yapmak gerekirse, Ebû Dâvûd ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerinin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer hadis ise emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker ile ilgili olup İbnu Asâkîr, Târîh-i Dimâşk'ında; Tabarânî, el-Mucemu'l-Kebîr ve Evsat'ında; Heysemî de Mecmeu'z-Zevâid'inde nakletmektedir.

İbnu Asâkîr'in rivayeti şöyledir: Ebû Ali el-Haddad, Ebû Nuaym, Süleyman b. Ahmed, Ahmed b. Yahya, Ebû Bekir ed-Dâhîrî, Abdurrahman b. Hakîm, İsmail b. Ebî Hâlid, eş-Şa'bî, el-Velîd b. Ukbe: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

“Cennet ehlinde bir kısım insanlar, cehennem ehlinde olan bazı insanlara bakarlar ve ‘Cehenneme ne sebeple girdiniz? Allah’a yemin olsun ki, biz ancak sizden öğrendiklerimiz sebebiyle cennete girdik.’ derler. Cehennemdekiler de: ‘Biz (size iyiliği yapmanızı) söyledik de, biz yapmazdık.’ diye cevap verirler.”⁷⁶.

el-Velîd, idaresindeki bazı insanlara bir hitapta bulunarak; “Muhakkak ki, idareciler cehenneme girecekler, onlara itaat edenler de cennete girecekler ve cehennemde olanlar, idarecilerine: “Siz neden cehenneme girdiniz? Halbuki biz, size itaat etmemiz sebebiyle cennete girdik, diyecekler.” demiştir⁷⁷.

İbnu Asâkîr, Suyûtî (v.911/1503) ve Heysemî (v.807/1404) ve Münâvî (v.1031/1622), senette bulunan Ebû Bekir ed-Dâhîrî (v. ?)'nin çok zayıf olduğunu belirterek, böylece hadisin de zayıf olduğunu ifade etmektedirler⁷⁸. İbnu Hibbân (v.354/965) da ed-Dâhîrî'nin hadis uydurduğunu, sika râvilerden, rivayetleri olmadığı halde onlar adına, uydurma hadis rivayet ettiğini söyler ve bunun, tenkit edilmeksizin kitaplarda zikredilmesinin helal olmadığını ifade eder⁷⁹.

el-Velîd'den Rivayette Bulunanlar:

el-Velîd'den rivayette bulunan dört râvînin ismi zikredilmektedir. Bunlar:

1-Ebû Mûsâ Abdullah el-Hemdânî. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, İbnu Abdilberr, bu râvî için “mechul” denildiğini belirtir. Buhârî de “Adullah el-Hemdânî'nin hadisi sahih değildir.” demiştir⁸⁰.

2- Âmir eş-Şa'bî: Tabîünun büyüklerinden olup, muhaddis ve fakîhtir. Zehebî, bunu üçüncü tabakadan on birinci kişi olarak zikretmektedir⁸¹.

Bundan sonra zikredeceğimiz iki râvînin el-Velîd'den rivayette bulunduğunu tesbit edemedik.

3- Harise b. el-Mudarrîb⁸²,

⁷⁷ es-Suyûtî, **ed-Dürri'l-Mensur fi Tefsiri'l-Me'sur**, Beyrut, 1990, I, 126.

⁷⁸ İbnu Asâkîr, LXIII, 218; Ayrıca bkz. İbnu Kesîr, **Tefsir**, ts., I, 86; Heysemî, VII, 276. Zehebî, **Mizan**, II, 410-411.

⁷⁹ İbnu Hibbân, Muhammed, **Kitabu'l-Mecruhin mine'l-Muhaddisin ve'd-Duafâ ve'l-Metrukin** (Tah. Mahmud İbrahim Zayid), Halep, ts., II, 21.

⁸⁰ Zehebî, **Mizan**, II, 529.

⁸¹ Geniş bilgi için bkz. Zehebî, **Tezkira**, I, 79-88.

⁸² İbnu Hacer, **Tehzib**, VI, 92. **el-Isabe**, VI, 322. el-Mizzî, **Tehzib**, XXXI, 54.

4-Zeyd b. el-Hubab⁸³,

el-Velîd'in Sahâbe Adâleti Açısından Durumu:

Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğu (cumhuru), sahâbenin adâletini değerlendirirken "... es-sahâbetu kullühum udûlün .../ (Fitneye karışsın veya karışmasın), sahâbenin hepsi adâlet sahibidir."⁸⁴ şeklinde mutlak bir ifade kullanırlar. Bu ifadeye göre, sahâbenin, hadis rivayeti açısından, adâletinin araştırılmasına gerek yoktur. Çünkü onlar bu hususta âdildirler.

Bu âlimlerin sahâbeyi bu şekilde değerlendirmelerinin sebebi de gerek Kur'an'ın⁸⁵ gerekse Hz. Peygamber'in⁸⁶ mutlak olarak sahâbeyi methetmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum, hususi anlamda bazı sahâbîlerin durumlarının adâlet bakımından araştırılmasına engel teşkil eder mi? Bu bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle bazı sahâbîlerin adâlet bakımından araştırılması, Kur'an'ın ve hadislerin, onları mutlak olarak tezkiye etmesine karşılık zıt bir durum teşkil eder mi? Serahsî (v. 490/1096) ve Âlûsi (v.1270/1853) gibi âlimler, meşhur ve sika olduğu kabul edilen sahâbîler dışındaki sahâbî râvîlerin araştırılmasının gerektiğine dikkati çekerler⁸⁷.

Şunu hemen ifade edelim ki, Kur'an'ın sahâbeyi genel anlamda methetmesine rağmen, yukarıda da bahsettiğimiz gibi, el-Velîd'in Mustalıkoğulları'na zekât tahsildarı olarak gönderilmesi hadisesinde el-Velîd'in, yolun yarısından geri dönüp Hz. Peygamber'e "Onlar zekâtlarını vermediler, onlar İslam'dan döndüler." gibi ifadeleri üzerine inen ayette "*Ey iman edenler! Size her hangi bir fâsık bir haber getirirse onu araştırın ...*"⁸⁸ buyurularak, fâsıkın getirdiği haberin araştırılması emredilmektedir. Dolayısıyla ayet, fâsıkların sözlerine itimat edilmemesi lüzumunu beyan etmektedir. Bununla birlikte fâsıkın sözünün de büsbütün hiçe sayılmayıp, tahkik edilmesi ve araştırılması emredilmiştir. Demek ki, fâsık olmayıp da âdil olacak olsa, yerine göre haber-i vâhid, kabul edilebilecektir⁸⁹. Böylece ayetin -hususî anlamda- bir sahâbîyi (hadis rivayeti açısından değerlendirdiğimizde) cerh ettiğini ve Hz. Peygamber'in de haberin doğru olup olmadığını araştırdığını görmekteyiz.

Durum bu şekilde cereyan edince bu ayet, esas itibarıyla küllî bir düsturu⁹⁰ ortaya koyarken, hususî manada da bir sahâbînin eleştirilmesi anlamını taşımaz mı? Neticede Hz. Peygamber de olayın mahiyetini araştırmak üzere Hz. Hâlid b. Velîd komutasında bir seriyye göndermiş, araştırma yaptırmış ve durum anlatılanın tam tersine çıkmıştır⁹¹.

⁸³ Zehebî, *Mizan*, IV, 342.

⁸⁴ Suyûtî, *Tedrib*, II, 190.

⁸⁵ Mesela bkz. Enfal, 8/74; Tevbe, 9/100; Feth, 48/18, 29; Haşr, 59/8-10.

⁸⁶ Mesela bkz. Buhârî, Fezâilu Ashâbi, Şehâdet, 9; Müslim, Fezailu's-Sahâbe, 210-215; Ebu Dâvûd, Sünnet, 9; Tirmzî, Fiten, 45; Ahmed İbnu Hanbel, II, 328.

⁸⁷ Bkz. Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî* (Tah: Ebû'l-Vefa el- Afgâni), Beyrut, ts., I, 342; el-Âlûsi, Şihabuddin Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'î'l-Mesâni*, Beyrut, 1985, XXVI, 146-147.

⁸⁸ Hucurat, 49/6; Âlimlerimiz bu ayetten "Hâli meçhul olan ravinin rivayetini kabul etmekten imtina etmişler ve böyle bir ravinin gerçekte fâsıkın bulunabileceği düşüncesiyle, araştırılması kaidesi"ni ortaya koymuşlardır (İbnu Kesîr, *Tefsir*, IV, 208). Ancak bazı âlimlerin, el-Velîd'in ve buna benzer durumlara sahip olan sahâbîlerin durumlarının araştırılmasına gerek duyulmamasını benimsemeleri düşündürücüdür.

⁸⁹ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşr., ts.,VI, 4456. Haber-i Vâhîtlarin delil olması konusunda geniş bilgi için bkz. Koçkuzu, Ali Osman, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhîtlarin İtikât ve Teşri Yönlerinden Değeri*, Ankara, 1988, III. -VI. bölümleri.

⁹⁰ Bu düstur: Meçhul ravinin ve fâsık kişinin rivayetinin araştırılmasıdır.

⁹¹ Bkz., Kurtubî, XV, 205.

Bu nedenle, sahâbî olup olmadığı konusunda ihtilaf edilen yahut beşerî kusur ve zafiyetleriyle bilinen birinin durumunun ve rivayetinin araştırılması, mutlak anlamda sahâbenin tezkiye edilmesinin sınırlarını taşmayacaktır. Çünkü sahâbîlerin, küllî fazilete sahip olmakla birlikte, hata yapabilecekleri hatırdan çıkarılmamalıdır. Peygamberler dışında hiç bir insan masum değildir. Şevkânî'nin de ifade ettiği gibi; bir sahâbînin günah işlemesi, o sahâbîyi sahâbîlikten çıkarmaz⁹².

el-Velîd'in başından geçen gerek bu olay, gerekse Kûfe valisi iken içki içmesi ve bu sebeple içki haddinin uygulanması olayı da -az sayıda da olsa- sahâbeden bazılarının adâleti zedeleyici çeşitli hatalar yapabileceğinin delili sayılabilir. Bu bakımlardan hadis rivayeti açısından bazı sahâbîlerin araştırılmasının mahzurlu olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim Hz. Ebû Bekir⁹³, Hz. Ömer⁹⁴ ve Hz. Ali⁹⁵ gibi büyük sahâbîler ve râşid halifeler dahi, kendilerine hadis rivayet edenleri araştırmışlar ve şahit istemişlerdir⁹⁶.

Ebu'l- Hüseyin İbnu'l-Kattân (v.359/969)⁹⁷, ehl-i sünnetin cumhurunun kabul ettiği "Bütün sahâbîlerin adâlet sahibi olduğu" görüşüne muhalefet ederek, "Adâlet hususunda sahâbîlerin diğer râvîler gibi olduğunu ve mutlak olarak onların âdil olup olmadıklarını araştırmak gerektiğini" söyler ve bu görüşüne de Hz. Vahşi'nin Hz. Hamza'yı şehid etmesini⁹⁸, el-Velîd'in de içki içmesini delil gösterir. Sonra da adâlete aykırı davranışta bulunana sahâbî denemeyeceğini, dolayısıyla el-Velîd'in de sahâbî olmadığını iddia ederek şöyle der: "Adâlete aykırı davranışlar kimde görülürse ona sahâbî ismini vermenin bir faydası yoktur. el-Velîd, sahâbî değildir. Hz. Peygamber'in ashâbı, O'nun yolu üzerine hareket edenlerdir."⁹⁹ Bu görüşü kabul etmek çok zordur. Bu görüş kabul edilecek olsa adil, günah işlemeyen hiçbir insan bulmak mümkün değildir. Şevkani de, bir sahâbînin günah irtikap etmesinin onu sahâbîlikten çıkardığını söyleyen hiçbir alim olmadığını ifade ederek, bu görüşün cidden tutarsız bir kelam olduğunu söyler¹⁰⁰.

⁹² Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, Beyrut, ts., II, 69.

⁹³ Ebû Bekir'e bir nine gelir ve mirası ile ilgili sorar, Ebû Bekir de ninenin mirası ile ilgili Kur'an'da bir hüküm yoktur, Rasûlullah'ın sünnetinde de bu konuda bir şey bilmiyorum, sen dön de ben insanlara bir sorayım." der. Ebû Bekir sorar ve el-Muğîre b. Şu'be "Rasûlullah (sav) nineye altıda bir miras verdi" der. Ebû Bekir, "Senden başka bunu bilen var mı?" diye sorar. Muhammed b. Mesleme el-Ensârî ayağa kalkar ve aynısını söyler. Bunun üzerine Ebû Bekir de o nineye altıda bir hisse (miras) verir. (Ebû Dâvûd, 2794. İbnu Mâce, Muhammed b. Yezid, *Sunen*, İst., 1992, h.no: 2724).

⁹⁴ Mesela, Fatıma bintü Kays, Hz. Ömer (ra)'e gelmişti. Hz. Ömer de: İyi ezberleyip ezberlemediğini bilmediğimiz bir kadının sözünden dolayı Rabbimizin kitabını ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz." demiştir. (Hatib, *el-Kifaye*, s.104.)

⁹⁵ Hz. Ali'nin "Rasûlullahtan bana hadis rivayet eden kişiden yemin etmesini istedim." sözü de meşhurdur. (Hatib, *el-Kifaye*, s.105). Mezkur halifelerin şahit istemeli konusunda Ayrıca bkz. Toksarı, Ali, "**Nisab Açısından Rivayet-Şehadet Farkı**", Erciyes.Ü.İ.F.D., 1983, sayı I, s. 23-248.

⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. es-Sibâi, Mustafa, *es-Sünnetü ve Mekanetuha fi Teşri'i'l-İslamiyyi*, Beyrut, 1978, s. 66-72; el-İdlibî; Salahuddin b. Ahmed, *Menhecü Nakdi'l-Metin inde Ulama'l-Hadisi'n-Nebevi*, Beyrut, 1983, s. 80-83.

⁹⁷ Ebû'l-Huseyn'in ismi Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî olup, İbnu'l-Kattân olarak meşhurdur. Şafii fakihlerdendir. Bu konuda bkz., İbnu Kesîr, *el-Bidaye*, XI, 286, İbnu'l-İmad, II, 28.

⁹⁸ Şunu hemen belirtelim ki, Vahşi, Hz. Hamza'yı şehit ettiğinde henüz müslüman olmamıştı. Eğer bu durum esas alınacak olursa, her sahabinin İslam'a girmeden önce bir çok hataları bulunmaktadır. Mesela, sonraları müslüman olan bir çok sahâbi, önceden müslüman olanlara kılıç çekmişlerdi. Bu sebeple Vahşi'nin Hz. Hamza'yı şehit etmesinin örnek gösterilmesinin makul olmadığı kanaatindeyiz.

⁹⁹ es-Sehâvî, *Fethul-Muğis*, III, 103-104. Şevkani, II, 69; Bakan, s. 51-52.

¹⁰⁰ Şevkani, II, 69.

Zeydiyye mezhebi de el-Velîd'in mezkur durumlarından dolayı adil olmadığını kabul eder¹⁰¹.

Şunu hemen ifade edelim ki, el-Velîd'in başından geçen bu olaylar onu sahâbîlikten çıkarır mı? Elbette çıkarmaz. Hz. Peygamber hayatta olduğu zamanda İslam'dan dönen yani irtidat eden bir kişi daha sonra tekrar İslam'a döndüğü halde yine sahâbî kabul ediliyorsa, elbette ki, inkarın yanında, çok daha hafif kalan bir günahı işlemek sahibini sahâbîlikten çıkarmaz. el-Velîd'in bazı günahları irtikab etmesinin onu sahâbîlikten çıkarmaması, hadis rivayeti açısından adâletinin araştırılmasına mani olmadığı kanaatindeyiz. Onun adâletinin araştırılmasının, sahâbîliğine bir zarar vermemekle birlikte, rivayetin kabul edilmesiyle İslami hükümler açısından büyük önemi bulunmaktadır.

Şah Veliyyullah ed-Dehlevî (v. 1176/1762) der ki: "Araştırma neticesinde sahâbenin Hz. Peygamber'e yalan isnat etmenin en büyük günahlardan olduğuna inandıklarını, böylece Hz. Peygamber'e yalan isnat etmekten son derece sakındıklarını gördük." der. ed-Dehlevî'nin ve Tevhid Bakan'ın da belirttikleri¹⁰² gibi sahâbenin adâletinden maksadın, "Onların herhangi bir günah işlememeleri değil, Hz. Peygamber adına kasden hadis uydurmamaları" şeklinde anlaşılması kanaatindeyiz. Aksi taktirde adâlet, günah işlememe manasına alınacak ve böyle kişiler adil kabul edilecek olursa o zaman günahsız insan bulmak mümkün olmayacaktır.

Her hangi bir sahâbinin ferdî olarak günah işlemesi sadece kendini bağlayan bir durum, ancak Hz. Peygamber adına yalan söylemesi ise bütün ümmeti bağlayan bir durumdur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in "**Bana kasten yalan isnat eden cehennemdeki yerine hazırlansın.**"¹⁰³ hadisinin tehdidine masadak olmak istememişlerdir. Neticede sahâbîler de birer beşer olması hasebiyle günah işleyebilirler, ancak onlar bilerek Hz. Peygamber adına yalan söylemezler ve hadis uydurmazlar, şeklinde anlamak gerektiğini düşünürüz.

el-Velîd'in Fısku'r-Râvî Açısından Durumu:

Fısku'r-Râvî; râvînin adâletini yok eden, diğer bir ifadeyle râvînin rivayet ettiği hadisin kabul edilmemesinin, sebeplerinden biridir.

Fısk: kelime manasıyla Allah'ın emrini terk etmek, isyan, hak yoldan çıkmak, ve fücûr manasına gelmektedir¹⁰⁴. Kur'ân-ı Kerim'de fısk kelimesi; inkar etmek¹⁰⁵, yalan söylemek¹⁰⁶, hak yoldan çıkmak¹⁰⁷, günah (ism)¹⁰⁸, masiyet¹⁰⁹ ve seyyiat¹¹⁰, manalarında kullanılmıştır. Fısk kelimesi, küfür kelimesinin ifade ettiği manadan daha genel mana ifade ederken, zulüm de fısktan daha genel bir mana ifade etmektedir. Fücür ise hem fıskta hem de küfre itlak olunmaktadır¹¹¹.

¹⁰¹ Bkz., Bakan, s. 145.

¹⁰² Bkz., Bakan, 39-40.

¹⁰³ el-Buhârî, İlim, 38.

¹⁰⁴ Ebûlbeka, Eyyub b. Mûsâ, el-Külliyyat, Beyrut, 1993, s. 692-693.

¹⁰⁵ Secde, 32/18.

¹⁰⁶ Nur, 24/3; Hucurat, 49/6.

¹⁰⁷ En'am, 6/121.

¹⁰⁸ Bakara, 2/282.

¹⁰⁹ Maide, 5/25.

¹¹⁰ Bakara, 2/196.

¹¹¹ Bkz. Ebûlbeka, s. 693.

Fısk; hak yoldan ayrılmak manasında olduğuna göre bu ayrılmak; biri fiili, diğeri de itikâdî olmak üzere iki manada da kullanılmaktadır. Allah'ı inkar etmek manasında kullanıldığında bu itikâdî fısktır. Emirlerin yerine getirilmesi ve nehiylerden kaçınılması hususundaki itaatsizlik, diğeri bir ifadeyle dinî emirlerin yerine gerilmesindeki itaatsizlik ise fiilî bir fısktır.

Râvîlerin adâletini yok eden şartlarından birisi olan fısku'r-râvî, itikâdî anlamdaki fısk değil, fiili anlamdaki fısktır. Yani dinin emirlerinin yerine getirilmesi hususundaki itaatsizliktir ve mürüvete aykırı bir durumdur. Hadis Usulü açısından bu manadaki fısk, adâletin zıddı olmaktadır. Dolayısıyla hadis râvîsinin adâletini yok eden sebepler (metain-ı aşere)den birisidir. Böylece bir râvînin Allah'ın emirlerinden herhangi birini yerine getirmemesi ya da gevşeklik göstermesi o râvînin adâletine gölge düşürmektedir.

el-Velîd'in -fısku'r-râvî açısından- durumuna gelince: Yukarıda belirtildiği gibi el-Velîd, Kureys'in eşrafından olup, şecaatli ve cömert bir kişi olarak tanıtılmaktadır. Müslüman olduğunda, Mustalıkoğulları'na vazifelendirildiğinde ve buradan geri döndüğünde Hz. Peygamber ile birden fazla görüşmüş olduğu ve beraber bulunduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlara rağmen, "Her hangi bir fâsıkın getirdiği haberin araştırılması" ile ilgili ayetin¹¹² de bunun hakkında nazil olduğunda tefsircilerin ekseriyeti hemfikirdirler.

Yukarıda da temas edildiği gibi, ayetin nüzûlüne sebep olan olay şöyle cereyan etmiştir. Olayı anlatan bir kaç rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerden bir tanesini zikretmek yeterli olacaktır: Mustalıkoğulları'ndan el-Haris b. Ebî Dirâr el-Huzâî anlatıyor: Rasûlüllah (sav)'a geldim. Hz. Peygamber beni İslam'a davet etti. Ben de İslam'ı kabul ettim. Bundan sonra beni zekât vermeye davet etti. Bunu da kabul ettim. Ve "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben kavmime döneceğim, onları İslam'a ve zekâtlarını vermeye davet edeceğim, kabul edenlerin zekâtlarını toplayacağım. Rasûlüllah (sav) da, topladığım zekâtları Sana getirecek bir elçiyi şu şu vakitte bana gönderir." der. Bu şekilde anlaşma yapıldıktan sonra el-Haris, kavmine döner, kavmini İslam'a davet eder ve kabul edenlerden zekâtlarını toplar. Belirlenen vakitte Hz. Peygamber'in zekât amili gelmez. el-Haris de kavminin eşrafını toplar ve: "Rasûlüllah (sav) bana bir elçi göndermek ve yanımdaki toplanan zekâtı teslim almak üzere vakit tayin etmişti. Rasûlüllah'ın sözünde muhalif bir durum olamaz. Rasûlüllah'ın elçisinin gecikmesinin, Allah'ın ve Rasûlü'nün hoşnutsuzluğundan kaynaklanmış olabileceğini sanıyorum. Haydin, Rasûlüllah'a gidelim." der. Halbuki Hz. Peygamber (sav) el-Velîd b. Ukbe'yi, toplanan zekâtları almak üzere göndermişti. el-Velîd, yolun yarısına gelince korkar ve geri döner ve Rasûlüllah'a gelir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Haris bana hem zekâtı vermedi, hem de beni öldürmek istedi" der. Rasûlüllah (sav) da el-Haris'e bir seriyye gönderir. Seriyye, Medine'nin dışına çıkınca el-Haris ve arkadaşları ile karşılaşılır ve "İşte el-Haris" derler ve etrafını kuşatırlar. El-Haris, "Siz kime gönderildiniz?" der. Onlar da "sana" derler. el-Haris, "niçin?" diye sorar. Onlar: "Rasûlüllah (sav) sana el-Velîd b. Ukbe'yi göndermişti. Senin ise ona hem zekâtı vermediğini, hem de onu öldürmek istediğini söyledi." derler. el-Haris de "Hayır, Muhammedi hak ile gönderene yemin olsun ki, ben onu asla görmedim ve o da bana gelmedi" der. el-Haris, Rasûlüllah (sav)'ın huzuruna girer. Rasûlüllah (sav), el-Haris'e: "Hem zekâtı vermedin, hem de elçimi öldürmek istedin, öyle mi?" buyurur. El-Haris de: "Hayır, Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, onu ne gördüm, ne de o bana geldi." der. Ben Rasûlüllah'ın belirlediği zaman gecikince, bunun Allah'ın ve Rasûlü'nün hoşlanmadığı bir durumdan kaynaklanmış olacağından korktum ve geldim." der. Bunun üzerine "Ey iman edenler! Size herhangi bir fâsık bir haber

getirirse onu araştırın, yoksa cahillik edip bir topluluğa kötülük eder sonra da yaptığınıza pişman olursunuz.”¹¹³ ayeti nazil olur¹¹⁴.

Bir rivayette de Mustalıkoğulları, kılıçlarını kuşanmış şekilde, Hz. Peygamber'in elçisini karşılamak üzere yola çıkmışlardı. Bunları bu vaziyette gören el-Velîd, (kendisi ile onlar arasındaki daha önceki bir kinden dolayı, onların) kendisini öldüreceklerinden korkar ve yolun yarısından geri döner. Hz. Peygamber'e Mustalıkoğulları'nın irtidat ettiklerini ve zekâtlarını vermediklerini anlatır. Hz. Peygamber de şiddetli şekilde onlara kızar, hatta onlarla savaşmayı bile düşünür. Olayı tahkik etmek üzere Hz. Halid b. Velîd'i gönderir. Halid, geceleyin Mustalıkoğulları'nın bölgesine gider ve oraya gözcülerini gönderir. Gözcüler Halid'e Mustalıkoğulları'nın İslam'a sım sıkı sarılmış olduklarını, ezan okuyup namaz kıldıklarını haber verirler. Halid de duruma aynen şahid olur. Sonra Halid, bu haberi Hz. Peygamber'e getirir. Bunun üzerine mezkur ayet nazil olur¹¹⁵.

Ayet, olayın el-Velîd'in anlattığı gibi olmadığını ifade ediyor ve genel bir düsturu ortaya koyarken hususi manada da el-Velîd'in haberinin araştırılmasını beyan ediyor. Böylece bu haberin doğru olmadığını ve yalan olduğunu, bu şekilde yalan söylemenin de fâsıklık olduğunu ima ediyor. Çünkü fîsk, adâletin ve doğru söylemenin zıddıdır.

Bir rivayette de Hz. Peygamber (sav) Halid b. Velîd'i bu ayet nazil olduktan sonra göndermiştir. Haktan ayrılan ve yalan söyleyen kişiye fâsık denmektedir ki, bunun için ayette “*Ey iman edenler! Size herhangi bir fâsık bir haber getirirse onu araştırın, yoksa cahillik edip bir topluluğa kötülük eder, sonra da yaptığınıza pişman olursunuz.*”¹¹⁶ buyurulmuştur.

el-Velîd'in bu davranışından dolayı, Âlûsi'nin de belirttiği gibi Allah, onun için “fâsık” vasfını kullanmıştır. Bu ayetle sahâbîlerden adil olmayanların bulunduğu da delil getirilmiştir¹¹⁷. Fakat Fahrüddin er-Râzi, el-Velîd'in Mustalıkoğulları hakkında zanna kapıldığını ve vehme düştüğünü, dolayısıyla hata ettiğini, hata edenin ise “fâsık” olarak isimlendirilemeyeceğini söyleyerek, el-Velîd'e “fâsık” vasfının verilmesinin büyük günah olduğunu belirtir¹¹⁸. Yine Razi'ye göre Kur'ân-ı Kerim'in bir çok yerinde geçen “fâsık” kelimesiyle “imandan çıkmış” kimseler kastedilmiştir¹¹⁹. Bununla birlikte Kur'ân'ın bir çok yerinde de “fâsık” kelimesinin; isyan, günah (ism), seyyie ve haktan adâletten ayrılmak manasına geldiğini yukarıda belirttik.

Âlûsi ise mezkur ayetteki “fâsık” kelimesinden maksadın, adâletin zıddı olan şer'i hükümlerden birini veya mürüvveti ihlal eden müslüman kişinin olduğunu söyler ve adâlet hususunda mürüvvetin ihlal edilmesinin nazar-ı itibara alındığını belirtir¹²⁰.

Yukarıda zikredildiği gibi gerek Hz. Ali'nin gerekse Zehebi'nin el-Velîd için “fîsk” vasfını kullanmaları da bu bakımdan değerlendirildiğinde, burada Âlûsi'nin yorumunun daha isabetli olduğu söylenebilir. Bu açıklamalar ışığında, hususi manada Kur'ân'ın el-Velîd'i, “fîsku'r-râvi” açısından (adâletini) cerh ettiğini söylemek yanlış olmasa gerekir. Bu durum tabiatıyla, el-Velîd'in güvenilirliğine gölge düşürmekte, adâleti ve rivayeti konusunda temkinli davranılmasına sebep olmaktadır.

¹¹³ Hucurat, 49/6.

¹¹⁴ Ahmed İbnu Hanbel, IV, 279; Ayrıca bkz. İbnu Hişam, 296; İbnu Asâkîr, LXIII, 227-232.

¹¹⁵ Bu ve başka rivayetler için bkz. et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, **Câmi**, XIII, 160-162; İbnu Asâkîr, 232. İbnu Kesîr, **Tefsir**, IV; 210. Kurtubi, XV, 205.

¹¹⁶ Hucurât, 49/6.

¹¹⁷ Âlûsi, XXVI, 146.

¹¹⁸ Razi, Fahrüddin, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Tahran, ts., XXVIII, 128.

¹¹⁹ Razi, XXVIII, 18.

¹²⁰ Âlûsi, XXVI, 145.

Yine kaynakların belirttiğine göre, el-Velîd, Kûfe valiliği zamanında içki içmiş, sarhoş olduğu halde sabah namazını kıldırılmış ve farzı da dört rekat kıldırılmış, sonra da cemaate dönerek “Daha arttırayım mı?” demiştir. İbnu Mes’ûd da “Baştan beri biz seninle birlikte yeterince fazla olduk.” demiştir¹²¹. el-Velîd’in “Daha arttırayım mı?” sözü meşhur olmuştur¹²².

Bununla birlikte -Taberî’de nakledildiğine göre¹²³- Kûfelilerden bir grup insan, ona olan kinlerinden ve hasedlerinden dolayı el-Velîd’in etrafını kuşatmışlar ve onun içki içtiğine ve onun içki kustuğuna dair Hz. Osman’ın huzurunda yalan şahitlikte bulunmuşlardır. Hz. Osman’ın da el-Velîd’e: “Ey kardeşim! Sabret, Muhakkak Allah, seni mükafatlandırarak, bu insanlar da senin günahını yüklenmiş olacaklar” demiştir. İbnu Abdilberr, Taberî’nin naklettiği bu haberin doğru olmadığını ve aslının bulunmadığını söyler¹²⁴.

İçki haddinin uygulanması ile ilgili bahislerde el-Velîd’in içki içtiği ve içki kustuğunun görüldüğü Hz. Osman’a bildirilmiş ve buna iki kişi şahitlik etmiştir. Bu kişilerden biri: “Ben onu içki içerken gördüm”, diğeri de: “Ben de onun içki kustuğunu gördüm.” demiştir. Hz. Osman da: “İçki içmeseydi, içki kusmazdı.” diyerek Hz. Ali’ye el-Velîd’e had uygulamasını emretmiştir. Hz. Ali de oğlu Hasan’a söylemiş, Hasan da bundan imtina ederek, bu işi, yetkililerin yerine getirmesini babasına söyleyince Ali de Abdullah b. Cafer’e emretmiş ve o da had cezasını (kırk değnek vurmak suretiyle) uygulamıştır¹²⁵. Bu sebeple de Hz. Osman onu valilik görevinden azletmiş yerine Said b. el-As’ı tayin etmiştir.

İçki içmek ise hem Kur’ân’da¹²⁶, hem de hadislerde yasaklanmış olup, hadislerde içkinin bütün kötülüklerin anası ve en büyük günahlardan olduğu¹²⁷ belirtilmiştir.

Bu yasağa rağmen el-Velîd’in Allah’ın ve Rasûlüllah’ın kesin olarak haram kıldıkları içkiyi içmesiyle, Kur’ân ve sünnete itaat konusundaki gevşekliği görülmektedir ki, bu tür itaatsizlik ve mürüvvete aykırı olan bir davranış ise -bir hadis râvisinin güvenilirliği bakımından- adâleti yok eden bir amil olmaktadır.

Belki de el-Velîd’in bu şekildeki yaşayışından dolayı râvîlerin, bundan fazla hadis almamış olabilirler.

Bunun yanında İbnu Abdilberr’in de belirttiği gibi, el-Velîd’in değerlendirilmeye tabi tutulabilecek bir hadis rivayeti yoktur denilebilir. Zehebi de, el-Velîd’in rivayetinin çok az olduğunu belirtir¹²⁸. Tevhid Bakan bu konuda şöyle der: “Gerçekten de el-Velîd b. Ukbe’nin hadisine ihtiyaç yoktur. Aynı konudaki hadisleri, Müslim, Tirmizi ve Nesai başka sahâbîler kanalı ile nakletmişlerdir”¹²⁹.

Tevhid Bakan’ın bu ifadesi, el-Velîd’in zaferan ilgili rivayeti için geçerli bir husustur. İkinci olarak zikrettiğimiz rivayet ise Bakan’ın ismini zikrettiği kaynaklarda geçmemektedir.

¹²¹ İbnu Abdilberr, 1554.

¹²² Ebû Dâvûd, Hudûd, 35; İbnu Mâce Hudûd, 16; İbnu Hacer, **Tehzib**, VI, 92; **el-İsabe**, VI, 323. Suyûtî, 155.

¹²³ Bu haberi, Taberî’nin Tarihinde ve Tefsirinde bulamadım.

¹²⁴ İbnu Hacer, **Tehzib**, VI, 92; **el-İsabe**, VI, 323; Suyûtî, 155.

¹²⁵ Ebû Dâvûd, Hudûd, 35.

¹²⁶ Maide 5/90.

¹²⁷ Bkz. Suyûtî, **el-Câmiu’s-Sağîr fi Ehâdisi’l-Beşîr ve’n-Nezîr**, Beyrut, 1990, h. no: 4141, 4142, 4144.

¹²⁸ Zehebi, **Siyer**, III, 415.

¹²⁹ Bakan, 52.

Yapılan bu araştırmada, el-Velîd'den iki rivayetin olduğunu tesbit edebildik. Yukarıda açıklandığı gibi, bu rivayetlerin ikisinin de zayıf olduğu ifade edilmektedir.

el-Velîd'in Riayet Ettiği Hadislerin Fıkhî Yönü

el-Velîd'den rivayet edilen iki hadisten za'feran ile ilgili olanı, fıkhî açıdan değerlendirildiğinde -sahih kabul edilmesi şartıyla- erkeklerin (özellikle de ihramlı iken) halûk kullanmasının iyi olmadığını ifade etmektedir. Halûk'un sürülmesini yasaklayan hadis, sadece el-Velîd'in bu rivayeti değildir. Bundan başka yasaklayıcı hadisler de bulunmaktadır.

Mesela; Enes b. Mâlik bir rivayetinde: "**Rasûlullah (sav), erkeğin za'feran sürmesini yasakladı.**" der¹³⁰.

Tirmizî'nin naklettiği bir hadiste Ya'la b. Murre anlatıyor: "Rasûlullah (sav), halûk sürülmüş bir adam gördü ve o adama: "**Git, bunu yıka, sonra bir daha yıka, sonra da bir daha ona (halûk kullanmaya) dönme.**"¹³¹ buyurdu. Nesâî'nin rivayetinde kokunun "**üç kere yıkaması**" emredilir¹³².

Ebû Dâvûd'un naklettiği bir hadiste de Rasûlullah (sav): "**Allah, üzerinde halûktan bir parça eser bulunanın namazını kabul etmez.**"¹³³ buyurmaktadır. Ebû Dâvûd, el-Velîd'in rivayetini, bu babta mütâbî olarak zikretmektedir¹³⁴.

Bu hadislerde de görüldüğü üzere za'feran ve başka maddelerden yapılan ve halûk denilen kokuyu erkeklerin kullanması yasaklanmaktadır. Alimler, bu kokunun kullanılmasının yasaklanmasından bedene mi yoksa elbiseye mi sürülmesinin kastedildiği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Yine bizzat kokunun kendine has özelliğinden dolayı mı yoksa renginden dolayı mı yasaklanmıştır, bu konuda da ihtilaf bulunmaktadır¹³⁵.

Yukarıdaki hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber (sav) halûk sürülmüş olan elbisenin en az iki ya da üç kere yıkanmasını emretmiştir. Diğer hadiste de "Bedeninde halûk bulunanın namazını Allah'ın kabul etmeyeceği" ifade edilmiştir ki, bu hadislerdeki yasaklama, erkeklerin halûk kullanmalarının caiz olmadığını delili olmaktadır. Sebebi ise "Bu kokunun, kadınlara ait bir koku olmasından dolayı onlara benzememek için yasaklanmıştır" şeklinde yorumlanırken, kokunun renginin sarı oluşundan dolayı da yasaklandığını savunanlar bulunmaktadır. Aynı şekilde ihramlı iken kullanılmasının yasaklandığı da ifade edilmektedir. el-Velîd'in rivayeti de bu hadislere mutabî olarak zikredilebilir.

Dört mezhebe göre de za'feranla boyanmış olup koku veren elbiseyi ihramlı halde giymek haramdır. Ancak yıkamakla kokusu gitmiş olanı giymek ise haram değildir¹³⁶.

Hadisin zahiri, za'feran'ın hem bedene hem de elbiseye sürülmesinin mekruh olduğunu göstermekle birlikte İbnu Hacer'e göre elbiseye sürmenin keraheti, bedene sürmenin kerahetinden daha fazladır.

el-Aynî, ister ihramlı ister ihramsız olsun mutlak olarak erkeklerin za'feran kullanmasının yasaklandığını belirtmektedir¹³⁷.

¹³⁰ el-Buhârî, Libas, 33; Müslim b. el-Haccac, **Sahih**, İst., 1992, Libas, 77; Ebû Dâvûd, Tereccül, 8 (h. no. 4179); et-Tirmizî, Ebû İsa Muahammed b. İsa, **Sünen**, 1992, Edeb, 51; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, **Sünen**, İst., 1992, Zinet, 74; (Burada Za'feran'ı zikretmemizin sebebi; halûk'un yapılmasında za'feran'ın da kullanılmasıdır.).

¹³¹ et-Tirmizî, Edeb, 51.

¹³² en-Nesâî, Zinet, 34.

¹³³ Ebû Dâvûd, Tereccül, 8 (h.no:4178).

¹³⁴ Ebû Dâvûd, Tereccül, 8 (h.no:4181).

¹³⁵ Bkz. Kandehevî, Zekeriyya b. Yahya, **Ta'liku Bezli'l-Mechud**, XVII, 67-66.

¹³⁶ Bkz. el-Cezerî, Abdurrahman, **Kitabu'l-Fikh ale'l-Mezahibi'l-Erbea**, I, 645-646.

adem dölek

İbnu'l-Esîr de, halûk kullanmayı hem mübah kılan, hem de yasaklayan rivayetlerin olduğunu söyleyerek, yasaklayıcı rivayetlerin, mübah kılan hadisleri nesh edici olduğunu söyler¹³⁸. Bu hadis zayıf kabul edilmekle birlikte mütabi olarak nakledilmektedir.

Bütün bu açıklamalardan anlaşılın o ki, kadına mahsus olan bir kokunun, kadınlara benzemek için erkeklerin -özellikle de ihramlı iken- kullanmalarının mekruh olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

İyiliği emredip, kendileri yapmayan kişilerin cehenneme gitmeleri hakkındaki rivayet¹³⁹ ise âhiret âlemi, özellikle de cehenneme girecek bazı kimseler ile ilgili olup, itikâdî konuda bir hadistir; iyiliği emredip kendileri yapmayan insanlardan bahseden ayetin¹⁴⁰ izahı sadedinde zikredilmektedir. Bu hadisin başka şâhittleri de bulunmaktadır¹⁴¹.

Sonuç:

Sonuç olarak diyebiliriz ki: el-Velîd, Hz. Peygamber hayatta iken doğmuş ve Hz. Muavi'ye döneminde vefat etmiştir.

el-Velîd, her ne kadar usûlcülerin tarifine girmese de gerek hadisçilere gerekse rical âlimlerine göre sahâbîdir. Yukarıda zikredilen açıklamalardan hareketle biz de hadisçilerin ve rical âlimlerinin görüşlerine katılıyoruz.

Rivayet açısından bütün sahâbîlerin adâlet sahibi olduğunu benimseyen ehl-i sünnet cumhurunun mutemet kaynaklarında bile bazı sahâbîlerin hatalarının zikredildiği bir vakiadır. Bu sahâbîlerden birisi de el-Velîd'dir. el-Velîd'in, sahâbenin adâleti ve fisku'r-râvî açısından mecruh bir sahâbî olduğu söylenebilir.

el-Velîd'den; biri Ebû Mûsâ tarîki ile "el-Velîd'in çocuk yaşta Hz. Peygamber'i görmesi ve Peygamber'in, halûk ile kokulanması sebebiyle kendisine dokunmadığı ve dua etmediği" hakkında, diğeri de eş-Şa'bî tarîki ile "Başkalarına iyiliği emredip de kendilerinin yapmamaları sebebiyle cehenneme gidenler" hakkında olmak üzere iki hadis nakledilmiştir.

Ebû Mûsâ tarîki ile rivayet edilen hadis hem senet, hem de metin bakımından tenkit edilmiştir. Ancak muteber hadis kaynaklarında aynı konuda hadisler bulunduğu için fikhî açıdan mutabi olarak zikredilebilir özelliğini taşımaktadır.

eş-Şa'bî tarîki ile nakledilen hadis de senet bakımından tenkit edilmiş ve zayıf olduğu ifade edilmiştir. Bu hadis de zayıf olmakla birlikte bununda şahittleri bulunmaktadır.

Bu sonuçların yanında el-Velîd'in durumundan anlaşılın odur ki; sahâbenin adâleti ile ilgili ayetler ve hadisler, genel değerlendirmeler için olduğu ve istisnaların kaideyi bozmayacağı söylenebilir. Böylece -her ne kadar usûlcülerin tarifine girmese dahi hadisçilerin tarifine göre sahâbî olan- el-Velid gibi bazı zatların durumlarının adâlet bakımından cerh ve tadil kaidelerine göre değerlendirilmesinin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

¹³⁷ el-Aynî, Bedruddin, **Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahihî'l-Buhârî**, Beyrut, ts., IX, 153.

¹³⁸ İbnu'l-Esîr, **en-Nihaye**, II, 71.

¹³⁹ İbnu Asâkîr, LXIII, 218; Ayrıca bkz. İbnu Kesîr, **Tefsir**, I,86; Heysemî, VII, 276.

¹⁴⁰ Bakara, 2/44.

¹⁴¹ Bkz, el-Buhârî, Fiten,17; Müslim, Zühd, 51; Suyutî, **ed-Dürr**, I, 126.